

nim međunarodnim odnosima, ne bi djelovao tako oskudno i jednostrano. Osim toga, neugodno se doimlje, što autor sam sebe upravo ropski prepisuje, i to po čitave strane, a da u bilješki uopće ne navodi, da je o tome već pisao. Na pr. strane 107—110 priloga »Diplomatski ceremonijal u Dubrovniku u XVIII. stoljeću«, odgovaraju doslovno stranama 49—55 ove knjižice, uz jedini dodatak jednoga pozdravnog govora. Takvih primjera ima u njegovim radovima više.

Uza sve to su autorova razlaganja o organizaciji konzularne službe u Dubrovniku u XIV. st. i brojni arhivski ispisi iz XVIII. st. nesumnjiv doprinos našoj historiografiji.

Josip Lučić

Z. HERKOV, STATUT GRADA ZAGREBA OD GOD. 1732. — IZD. ARHIVA GRADA ZAGREBA I, ZAGREB 1952.

Ovo se izdanje sastoji od dva dijela, od kojih prvi predstavlja uvod (Povijest statuta grada Zagreba od g. 1732 i Zbornika od g. 1773), a drugi izvorni materijal (Statut grada Zagreba od g. 1732 i Zbornik statuta grada Zagreba od g. 1773).

Autor najprije govori o posebnom pravu donošenja samoupravnih propisa (*ius statuendi*) slobodnih gradova uopće, upozoravajući na razliku koja u tom pogledu postoji u pravnome razvitku slobodnih gradova u Dalmaciji i onih u »sjevernoj Hrvatskoj«. Dok su, naime, prvi, služeći se spomenutim pravom, stvorili samostalne zbornike gradskih statuta, u »hrvatskim slobodnim gradovima« nailazimo »tek od slučaja do slučaja na pojedinačne odredbe, koje se odnose na nutarnje uređenje gradske uprave« (str. 5). Autorova je tvrdnja o toj razlici točna, ali nije distinkcija između spomenutih dviju grupa. Ako želimo govoriti o počecima slobodnih gradova u XIII. st., onda nikako ne možemo razlikovati »dalmatinske slobodne gradove« od »hrvatskih slobodnih gradova« — predpostavivši da pod posljednjom grupom pomišljamo prije svega na gradove u srednjovjekovnoj Slavoniji, t. j. od Gvozda do Drave. Treba dakle da govorimo o razvitku gradova u Slavoniji, kao onoj posebnoj vrsti gradova, koja je karakteristična za XIII. stoljeće. No da li možemo i na samom području Slavonije uopćiti spomenutu tvrdnju? Da li se mogu uistinu smatrati isprave, koje su dobivali slobodni gradovi, »temeljnim gradskim statutom« u svim privilegiranim gradovima na području Slavonije? To nesumnjivo vrijedi za one gradove, koji su uspjeli da do početka XVII. st. sačuvaju neposrednu podređenost kralju odnosno taverniku, te su se stoga nazivali kraljevskim slobodnim gradovima. Ali što je s ostalima, koji su nekada također imali svoje isprave? Da li su Jastrebarsko, Samobor, Perna, Virovitica, Petrinja, Vukovar i t. d., koji su dobili privilegija u XIII. st., imali također *ius statuendi*? Svakako bi bilo potrebno ispitati, ukoliko su nekadašnji slobodni gradovi iz doba Arpadovića promijenili svoj pravni položaj kada su došli pod različitu vlastelu.

Kao najizrazitiji primjer ove grupe gradova u Slavoniji navodi autor »grad Zagreb, sa područja kojega je sačuvan zbornik gradskih zakona i statuta, sastavljen u 15. stoljeću« (6). Za ovu netočnu tvrdnju snosi ponešto krivicu Kukuljević, koji je najstarije zakone Gradeca štampao pod naslovom: »Zakonik grada Zagreba od 1242 do 1429« (Arkiv I, 185). Autor naime, upravo na osnovu Kukuljevića tvrdi, da su, »u pomanjkanju drugih statuta, u tom zborniku na prvom mjestu uvrštene odredbe Zlatne bule, kojom je kralj Bela godine 1242. priznao Zagrebu slobodšine

slobodnog grada« (6). Niti se u tom zborniku nalazi bula Bele IV. (v. Vj. Klaić: Statut grada Zagreba od god. 1609 i reforma njegova god. 1618, Zagreb 1912, str. 6) izdana Gradecu 1242, niti je Bela dao privilegij Zagrebu, t. j. biskupskom gradu. Nedovoljno razlikovanje triju samostalnih jurisdikcija na teritoriju današnjeg Zagreba, kakav postoji tek od 1850. g., provlači se čitavim djelom. Autor ide dapače tako daleko, da svojevoljno mijenja tekst statuta iz 1732 pa »Civitas Montisgraeensis Zagrabiensis« naziva »gradom Zagrebom na brdu Gričkom« (37). »Plemeniti Gorechke Goricze Zagrebecki warass« (Klaić n. d. 74), ili — kako ga kraće nazivamo — Gradec, nema ništa zajedničko s biskupskim i kaptolskim Zagrebom, naseljem s druge strane potoka Medveščaka. Već je možda i Klaić pogriješio što je statut Gradeca iz XVII. st. štampao pod naslovom »Statut grada Zagreba...«, ali je u tekstu rasprave, koja prethodi tekstu statuta, govorio isključivo o slobodnoj kraljevskoj varoši na brdu Gradecu. Pridjev zagrabiensis, koji autor dovodi u neposrednu vezu sa Zagrebom, samo je kasnija teritorijalna oznaka, koja je nastala iz potrebe, da se između više Gradeca u Slavoniji označi upravo onaj *kraj Zagreba*.

Sve do početka XVII. st. Gradec se služi pravom donošenja samoupravnih propisa, a tada nastupa promjena. Gradovi doduše još uvijek zadržavaju spomenuto pravo, no temeljne odredbe o uređenju gradske uprave donose ubuduće posebni kraljevski poslanici. Zbog toga se i ta vrst statuta i naziva *komisionalnim statutima* (statuta comissariorum regionum); o njima govori autor u drugom poglavlju uvoda (7—9). Za razliku od dotadašnjih statuta, u kojima se odražavaju unutrašnje prilike u pojedinom gradu, ovi su statuti nametnuti, pa je njihova pojava — kako se to može pratiti na primjeru Gradeca — popraćena nemirima u gradu. Prvi poznati komisionalni statut na teritoriju Slavonije, gradečki iz g. 1608, mijenja stoljetno demokratsko uređenje i uvodi oligarhiju (12 senatora i 22 zastupnika s doživotnom čašću). Međutim, buna, koja je izbila uoči sastavljanja statuta, nije, kako to tvrdi autor, nastala spontano i bez ikakve veze sa statutom (v. Klaić N.: Prilog pitanju klasne borbe u zagrebačkoj općini na početku XVII. stoljeća, Hist. Zbornik III, 1950, 199 i sl.). Već su 1607 bili izabrani senatori i sudac, a kako je konačan izbor doživotnih služba oduzeo ostalima svaki izgled na sudjelovanje u varoškoj upravi, oni se bune; prevrat je samo posljedica novog statuta.

Nakon što je rastumačio karakter komisionalnih statuta i izložio kako su oni dobili zakonsku podlogu (1715), autor nabraja gradove, koji su u Slavoniji dobili te statute, ističući da ni jedan od tih mnogobrojnih statuta nije do danas objelodanjen (osim gradečkih). Prije nego što će dati tekst statuta iz 1732, on u kratkim crtama prikazuje upravu grada u XVII. i XVIII. st. (O glavnim gradskim organima, 9—15, i Izbor gradskih organa, 15—17), kao i naročite prilike, koje su prethodile izdanju statuta. Uzroci su bune — ako smijemo tim izrazom nazvati borbu suparnika unutar gradskog patricijata — u biti isti kao i 1608, što uostalom autor, uz neku rezervu, i napominje (17). Antagonizam se između gradskog vijeća na čelu s fiskušem i magistrata (t. j. senatora) sve više osjeća, pogotovu, što prvi nema pravo da održe sastanke, već se sva vlast nalazi u rukama magistrata. Uskraćeno pravo sastajanja nadoknađuju vijećnici ili općina zabranjenim sastancima, pa njima započinju veći i manji izgredi, koji traju sve do 1732. Nema sumnje, da su se vijećnici povezali i s građanima (vidi kod autora citirani primjer postolara i literata Fabijanca), našavši u njima svoje vikače, ali preostaje pitanje, u kojoj su to mjeri postigli. Autor, naime, sam kaže, da se »godine 1710 sastaju zagrebački građani«, koji se tuže, što su ostavljeni od fiskuša, pa bi bilo interesantno utvrditi,

da li se ovdje radi samo o nedopuštenom sastanku vijeća ili o većem skupu građana. Nezakoniti postupci ne ostaju samo privilegij vijeća; i magistrat prima propitno nove građane, kandidira ih za vijećnike i senatore i t. d.

Ukratko, oligarhijsko uređenje, koje je u XVIII st. bilo isto kao i u XVII st., davalo je poticaj za svađe među suparnicima. Pokazuju to i smutnje u 30-tim godinama XVIII. st., koje autor naziva pretjerano bunama. Na nagovor Oreškog, koji se morao odreći senatorske časti (zbog toga što je vršio čast vrhovnog kralj. blagajnika, a obje su časti bile nespojive), proguran je u magistrat njegov zet Kušević. Taj ima u vijeću mnogo protivnika, koji ga pod vodstvom fiskuša (član općine, koji ima jedini pravo da prisustvuje mag. sjednicama) nasilno skidaju s časti senatora i notara (1729). Oreški i Kušević ne miruju tako dugo, dok im ne uspije, da u prevratu 1732, opet s pomoću fiskuša, skinu gradskog suca, notara i kapetana. Prevratnici uspijevaju da nekoliko mjeseci zadrže svoje časti (Oreški nije iz opreznosti uzeo ni jednu čast), a tada dolazi kralj. komesar, koji uspostavlja stari magistrat, pa prevratnici opet zauzimaju svoja mjesta u vijeću. Ponovni pokušaj prevrata 1733 propada.

Nakon što je sredio prilike, komesar je na osnovu starih privilegija i statuta sastavio novi statut unijevši u nj i neke promjene. Taj se statut sastoji iz 18 odredaba. Komesareva je namjera bila, da prije svega povрати red i staro stanje, a zatim da dokrajči neke neurednosti i nezakonitosti u gradskoj upravi (zabrana sastajanja vijeća, obvezatno polaženje magistratskih sjednica, popis spisa i privilegija i vođenje zapisnika na sjednicama, poništenje nezakonito primljenih građana, ograničenje kapetanske dužnosti i t. d.). Prema mišljenju Herkova, »glavne reformacije, koje on uvodi, tiču se službe gradskog dekana, dakle upravo istoga pitanja, koje čini i glavni sadržaj reformacije od godine 1618« (33). Autor drži nadalje, da je ponovo uvedena čast dekana imala sasvim drugi značaj nego prije; dekan je postao glavni gradski blagajnik, sada tek po Jaszyju osnovane, prve centralne blagajne (33). Dekan je doduše i prije bio onaj senator, koji je upravljao gradskim gospodarstvom, no sada se i svi novčani prihodi isplaćuju njemu ili ih on sam ubire. Još uvijek nije novom odredbom isključena kontrola magistrata, jer račune dekana i gradskih organa pregledava magistrat, a potpisuje sudac. Uvođenjem je dekanske službe Jaszy nastojao uvesti red u prihodima i rashodima, jer je, kako sam kaže, u tom pogledu našao samo nered (43). Jaszy nije vjerojatno bez razloga uspostavio baš dekansku čast i zahtijevao, da se gradski prihodi koncentriraju u rukama dekana. Zašto, napokon, nije ostavio dotadašnju čast špana? Kako to da je tokom XVII. i XVIII. st. čast dekana i špana bila predmetom tolikih nesuglasica?

Službi je dekana posvetio Herkov poseban članak (u mjesečniku »Zagreb« g. 1938), u kojem je iznio mišljenje, da su »razlozi nesuglasica unutar gradske uprave u pogledu službe dekana bili dvojaki: u prvom redu borba za vlast, a zatim i pitanje prihoda vezanih ovom službom« (294). Nema sumnje, da su zbog navedenih razloga izbijale svađe unutar magistrata, ali je li zbog istih razloga bila ta čast toliko puta ukidana? Kadgod je čast dekana bila ukinuta, njegove je poslove preuzimao špan, koji je bio zastupnik, dakle član općine, a ne senator. Radilo se dakle u biti samo o tome, hoće li gradskim gospodarstvom upravljati jedan senator ili zastupnik. U pozadini borbe stoji sad jači sad slabiji antagonizam obaju gradskih tijela, koja se bore za prevlast. Račune su, naposljetku, morali polagati sucu i dekan i špan, a zakletva im je bila ista (Laszowski-Dobronić: Povijesni spomenici Zagreba XVIII, 8).

Prije nego što je 1641 ponovo uvedena čast dekana, bilo je žestokih borba između vijeća i magistrata, jer su senatori zastupali mišljenje da je čast dekana starija, svečanija i korisnija (v. Laszowski-Dobronić, n. d., str. XXIII i 68). Pobjeda je magistrata bila kratkotrajna; 1643 je čast dekana opet ukinuta i tek 1722 je ponovo uspostavljena. Nije li, međutim, baš ta dugotrajna služba špana jedan od elemenata jačanja općine koja je napokon 1732, pod vodstvom svoga fiskuša skinula i sam magistrat? Ta sam je komesar ispitivao najprije razloge prevrata i konstatirao, »da gradski sudac ne bi bio odstupio, da mu se davalo dužno poštovanje, a da se to nije desilo, ne bi se dogodile kobne zbrke, neprijateljstva ni bune« (up. Herkov Statut 39). Ispitivao je vrlo pomno, kakvu instrukciju dobiva fiskuš prilikom nastupa službe, i kad je saznao, da mu naputak nije bio niti pročitao, držao je to glavnim uzrokom fiskuševe prevratničkog postupka. Vjerojatno nije uvođenje službe dekana bilo slučajno. Prevratnički je čin osiljene općine trebalo kazniti i oduzeti joj pravo vršenja unosne službe — dekanom je opet, kao prije 70 godina, postao senator.

Drugu skupinu izvornog materijala sačinjava »Zbornik statuta grada Zagreba od 1773«. Zbornik sadržava 37 odredaba iz XVII i XVIII. st., koje je prema natlogu grada sastavio 1773 gradski notar Škrlec. Kako su statuti XVII. st. ne samo štampani nego i prevedeni (Laszowski-Dobronić, n. d., str. XVII—XLVI i pas.), trebalo je, držim, u ovom izdanju postupati drukčije. Za nas bi bez sumnje bilo mnogo interesantnije da saznamo, kako je Škrlec odabirao pojedine odredbe iz zapisnika (od mnogih je odredaba izabrao samo 30 statuta), da li se držao nekih principa ili je bez ikakva reda ispisivao ono, što mu je došlo pod ruku. Naprotiv, statute iz XVIII. st. (svoga 7), koji dosad nisu bili štampani, trebalo je štampati u cjelini, kako je to autor i učinio.

Budući da je ovo — nakon Klaićeva izdanja gradečkog statuta — prvi slučaj da štamptom izlazi jedan komisionalni statut XVIII. st., izdanje Herkova nesumnjivo je obogatilo naše oskudno znanje o gradovima u Hrvatskoj u to doba*. Osobito je dragocjen uvod, koji nas, iako u glavnim crtama, dobro upoznaje s razvitkom gradskoga pravnog života u XVII i XVIII st., a upravo je ova tematika bila u našoj historiografiji dosad zanemarena.

Nada Klaić

RISTO B E S A R O V I Ć, VASO PELAGIĆ. IZDANJE SVJETLOSTI,
SARAJEVO 1951.

Interes za ličnost i djelo Vase Pelagića postaje očito sve veći. Njegov javni rad, koji se proteže kroz nekoliko decenija, u više zemalja i predmeta, i pored brojnih kraćih djela o njemu, ostao je do danas bez cjelovitog, potpunog i sistematskog prikaza, a njegov lik ostao je prosječnom poznavaoću kompliciran i nesređen. Nije tome uzrok stvarni nedostatak podataka o djelu i liku P-a, nego činjenica da je on često nesređeno i površno pisao o najrazličitijim stvarima. Tako je ova knjiga ispunila jednu prazninu, koja se kod nas već dugo osjećala. Pisac je sebi postavio zadatak da obradi biografiju P-a bez ulaženja u dublju ocjenu njegove djelatnosti, ostavljajući za drugu priliku prikaz njegova rada na širenju socijali-

* O krapinskom statutu iz 1772 vidi Stj. Ortner: Povjest gradine i trgovišta Krapine, Zagreb 1899, str. 106 i sl.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 3—4

HISTORIJSKI ZBORNIK

ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14. Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
OLEG MANDIĆ, Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj	225—298
IVO MILIĆ, Perijeklo prava bližike na prvokup i otkup nekretnina	299—310
MIRJANA GROSS, Neke karakteristike socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji	311—323

OCJENE I PRIKAZI

J. Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji (N. KLAIĆ — R. BIČANIĆ)	325—333
D. Roller, Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću. (J. TADIĆ)	333—343
Novi prilozi o dubrovačkoj diplomaciji. (J. LUČIĆ)	344—347
Z. Herkov, Statut grada Zagreba od god. 1732. (N. KLAIĆ)	347—350
R. Besarović, Vaso Pelagić (M. EKMEČIĆ)	350—354
Izdanja staroslavenskog instituta. (L. KOŠUTA)	354—360
Tabula Hebana. (M. VEDRIŠ)	360—365

ČASOPISI

Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslov. naroda pod turskom vladavinom, I i II. (S. M. TRALJIĆ)	367—372
Istoriski glasnik 1951, br. 1—2. (J. LUČIĆ)	372—376
Godišnjak Istor. društva Vojvodine 1951. (F. MOAČANIN)	376—380
Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN 2, 1952. (J. RAVLIĆ)	380—383
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. II, 1952. (N. ŽIĆ)	384—386
Historische Zeitschrift — u povodu 90-godišnjice života F. Meineckea. (M. GROSS)	386—390
Archives d'histoire du droit oriental — Revue intern. des droits de l'antiquité I, 1952. (K. BASTAIĆ)	390—394

ZNANSTVENE USTANOVE

JOSIP BUTURAC, Državni arhiv u Zagrebu	395—408
--	---------

BILJEŠKE

»Da li su Bosanci u XVII. v. znali za bogomile?« (S. M. TRALJIĆ)	409—410
Naše historijske čitanke. (S. M. TRALJIĆ)	410—413
G. Škrivanić, Dnevnik Dubrovčanina M. Pešića o Požarevačkom mirovnom kongresu 1718 g. (J. LUČIĆ)	413—414
V. Pelagić, Izabrani spisi I, 1952. (M. EKMEČIĆ)	414—415
Ekonomisti XVII. i XVIII. stoljeća. (D. NEŠIĆ)	415—419